

Astrologie binnen de Stoa

Kosmos, lotsbestemming en menselijke vrijheid

Wanneer we tegenwoordig over het stoïcisme spreken, denken we meestal aan **deugd, zelfbeheersing, het onderscheid tussen wat wel en niet in onze macht ligt, en leven volgens de natuur**. Minder bekend is dat de oude Stoa ook een uitgebreide kosmologie ontwikkelde waarin de mens onderdeel was van een levend, rationeel en onderling verbonden universum.

Binnen die wereld kon ook astrologie een plaats krijgen.

Stoïcijnse belangstelling voor astrologie moet echter niet zonder meer worden gelijkgesteld aan de moderne horoscoop. Voor verschillende stoïcijnen ging het om een veel fundamentele vraag: **als de kosmos één samenhangend geheel vormt en gebeurtenissen volgens oorzaken verlopen, kunnen verschijnselen aan de hemel dan iets zichtbaar maken van wat elders in dat geheel gebeurt?**

Denken over astrologie binnen de Stoa brengt ons daarom bij enkele van de diepste onderwerpen van de stoïcijnse filosofie: **logos, lotsbestemming, voorzienigheid, sympatheia, causaliteit en menselijke verantwoordelijkheid**.

De mens als onderdeel van de kosmos

Om de plaats van astrologie binnen het oude stoïcisme te begrijpen, moeten we eerst kijken naar het stoïcijnse wereldbeeld.

De vroege stoïcijnen zagen de kosmos niet als een verzameling volledig losstaande dingen. De werkelijkheid vormde volgens hen één geordend geheel.

Daarbij speelde de **logos** een centrale rol.

Logos kan onder andere worden begrepen als rede, rationeel beginsel of ordenend principe. Dezelfde rationele natuur die de kosmos ordent, is ook aanwezig in de menselijke rede.

De mens staat daarom niet buiten de natuur.

Wij maken er deel van uit.

Dit is essentieel voor het bekende stoïcijnse ideaal van **leven overeenkomstig de natuur**. De mens probeert zijn eigen rede in overeenstemming te brengen met de grotere rationele orde waarvan hij deel uitmaakt.

Vanuit zo'n wereldbeeld wordt begrijpelijk waarom sommige stoïcijnen serieus konden nadenken over voortekenen, waarzeggerij en astrologische verbanden.

Wanneer alles werkelijk onderdeel is van één samenhangende natuur, waarom zouden gebeurtenissen aan de hemel en gebeurtenissen op aarde dan volledig los van elkaar moeten staan?

Sympatheia: de verbondenheid van het geheel

Een belangrijk begrip hierbij is **sympatheia**.

In stoïcijnse zin verwijst dit naar de onderlinge samenhang of wederzijdse verbondenheid van de delen van de kosmos.

De kosmos werd voorgesteld als een georganiseerd geheel waarin gebeurtenissen niet volledig geïsoleerd plaatsvinden. Wat in één deel gebeurt, staat binnen het grotere netwerk van de natuur in relatie tot andere gebeurtenissen.

Dit idee is veel breder dan astrologie.

Het behoort tot de stoïcijnse fysica en helpt verklaren waarom de mens zichzelf als onderdeel van een groter geheel moet beschouwen.

Maar het bood ook een filosofische basis voor de gedachte dat bepaalde natuurverschijnselen **tekens** konden zijn van andere gebeurtenissen.

De sterren hoefden daarbij niet noodzakelijk in eenvoudige zin de oorzaak te zijn van alles wat iemand overkomt.

Het kon ook gaan om **correspondentie**.

Wanneer twee gebeurtenissen voortkomen uit dezelfde kosmische orde, kan de ene gebeurtenis mogelijk iets zichtbaar maken over de andere.

Dit verschil is belangrijk.

De hemel hoeft dan niet als een soort machine te worden voorgesteld die rechtstreeks het individuele leven bestuurt. Hemelse en aardse gebeurtenissen kunnen beide onderdelen zijn van hetzelfde causale geheel.

Heimarmenē: het stoïcijnse lot

Daarmee komen we bij een ander centraal begrip: **heimarmenē**, het lot of de lotsbestemming.

De stoïcijnen verdedigden een sterk causale visie op de werkelijkheid. Gebeurtenissen ontstaan niet zomaar zonder oorzaak. Iedere gebeurtenis bevindt zich binnen een netwerk van oorzaken dat uiteindelijk deel uitmaakt van de orde van de kosmos.

Het lot is vanuit deze visie niet simpelweg een bovennatuurlijke macht die willekeurig bepaalt wat er gebeurt.

Het is de **samenhang van oorzaken** waardoor gebeurtenissen plaatsvinden zoals zij plaatsvinden.

Dit verklaart waarom astrologie voor bepaalde stoïcijnen filosofisch interessant kon worden.

Als de kosmos volgens een samenhangende causale orde verloopt, dan zouden bepaalde patronen in de natuur misschien kunnen wijzen op gebeurtenissen die binnen diezelfde orde plaatsvinden.

Astrologie raakt hier direct aan de stoïcijnse discussie over **determinisme**.

Als alles oorzaken heeft, ligt dan alles al vast?

En als alles volgens het lot gebeurt, kunnen wij dan nog verantwoordelijk zijn voor onze keuzes?

Chrysippos en menselijke verantwoordelijkheid

Juist hier werd de filosofie van **Chrysippos** bijzonder belangrijk.

Chrysippos verdedigde de stoïcijnse causaliteit, maar wilde tegelijkertijd menselijke verantwoordelijkheid behouden.

Dat lijkt op het eerste gezicht moeilijk.

Wanneer mijn beslissing zelf onderdeel is van een keten van oorzaken, hoe kan het dan werkelijk mijn beslissing zijn?

Chrysippos probeerde dit probleem op te lossen door onderscheid te maken tussen verschillende soorten oorzaken. Externe omstandigheden kunnen ons beïnvloeden, maar onze reactie daarop hangt ook samen met onze eigen aard, oordelen en instemming.

Een beroemd voorbeeld dat aan zijn filosofie wordt verbonden is dat van een **cilinder**.

Wanneer iemand een cilinder een duw geeft, veroorzaakt die duw dat hij begint te bewegen. Maar de manier waarop hij vervolgens rolt, hangt ook samen met zijn eigen vorm.

Zo kan een externe gebeurtenis aanleiding geven tot onze reactie, terwijl de manier waarop wij reageren mede voortkomt uit wie wij zijn.

Dat is belangrijk voor astrologie.

Zelfs wanneer iemand zou aannemen dat een geboorte plaatsvindt binnen een betekenisvolle kosmische en causale orde, volgt daar niet automatisch uit dat de persoon een machteloze marionet van de sterren is.

De mens blijft een handelend wezen binnen diezelfde natuur.

Astrologie is niet hetzelfde als fatalisme

Dit onderscheid is essentieel.

Stoïcijnse lotsbestemming betekent niet:

“Het maakt niet uit wat ik doe, want alles ligt toch al vast.”

Dat zou eerder leiden tot passiviteit.

Maar ook onze beslissingen, inspanningen en handelingen behoren tot het causale geheel.

Wanneer iemand ziek is, kan het volgens een fatalistische redenering zinloos lijken om een arts te bezoeken: als herstel voorbestemd is, herstel je toch wel; als je niet zult herstellen, helpt een arts ook niet.

Stoïcijnen wezen een dergelijke redenering af.

Het bezoek aan de arts kan juist één van de oorzaken zijn waardoor herstel plaatsvindt.

Hetzelfde principe is belangrijk wanneer we naar astrologie kijken.

Zelfs wanneer bepaalde gebeurtenissen volgens een kosmische orde plaatsvinden, betekent dit niet dat menselijke keuzes betekenisloos worden.

Onze keuzes behoren zelf tot die orde.

Waarzeggerij en voortekenen

Astrologie stond in de oudheid bovendien niet volledig los van een bredere discussie over **waarzeggerij**.

Grieken en Romeinen kenden verschillende vormen van divinatie: dromen, voortekenen, offers, vogelvluchten en hemelse verschijnselen konden worden geïnterpreteerd als tekenen van toekomstige gebeurtenissen.

Sommige stoïcijnen verdedigden de mogelijkheid van divinatie vanuit hun wereldbeeld.

Wanneer de kosmos door voorzienigheid wordt geordend en de verschillende delen met elkaar samenhangen, kunnen er volgens deze redenering natuurlijke tekenen bestaan waardoor bepaalde gebeurtenissen vooraf herkenbaar worden.

Onze belangrijkste bron voor deze discussies is onder andere **Cicero**, die in *De divinatione* verschillende argumenten voor en tegen waarzeggerij bespreekt.

Daarbij worden stoïcijnse opvattingen uitgebreid behandeld.

Dit is belangrijk voor ons begrip van astrologie binnen de Stoa. Astrologie was geen volledig geïsoleerd onderwerp, maar maakte deel uit van een bredere filosofische discussie:

Kan de orde van de natuur worden gelezen?

Zeno en de vroege Stoa

Bij **Zeno van Citium**, de grondlegger van de Stoa, vinden we nog geen volledig uitgewerkte astrologische leer zoals die later in de hellenistische en Romeinse wereld zou ontstaan.

Toch legde de vroege Stoa een aantal filosofische fundamenteën die dergelijke ideeën mogelijk maakten.

De kosmos werd gezien als rationeel geordend.

De natuur werd als één geheel beschouwd.

Gebeurtenissen hadden oorzaken.

En menselijke rede maakte deel uit van dezelfde universele natuur.

Daarmee ontstond een wereldbeeld waarin hemelse en aardse gebeurtenissen principieel niet tot twee volledig gescheiden werkelijkheden behoorden.

Dat is belangrijker dan de vraag of Zeno zelf een horoscoop zou hebben opgesteld.

De filosofische basis ligt dieper.

Cleanthes en de goddelijke kosmos

Ook **Cleanthes**, de opvolger van Zeno, benadrukte de goddelijke en rationele ordening van het universum.

In zijn beroemde **Hymne aan Zeus** beschrijft hij een kosmos die door een universele wet en goddelijke rede wordt bestuurd.

Voor Cleanthes is de mens wijs wanneer hij vrijwillig leert leven in overeenstemming met deze orde.

Hier zien we opnieuw een gedachte die belangrijk is voor de bredere context van astrologie:

de hemel en de aarde behoren tot **dezelfde geordende kosmos**.

Het doel van de stoïcijn is daarom niet om aan de natuur te ontsnappen, maar haar orde te begrijpen en zijn leven ermee in overeenstemming te brengen.

Posidonius en kosmische samenhang

Bij **Posidonius van Apamea** werd de belangstelling voor kosmische samenhang bijzonder uitgebreid.

Hij hield zich bezig met filosofie, astronomie, natuurverschijnselen, geografie en andere wetenschappen. In zijn denken kreeg de samenhang tussen verschillende delen van de natuur grote aandacht.

Posidonius wordt daarom vaak verbonden met het idee van **kosmische sympathie**.

Hemel en aarde konden volgens zo'n visie niet eenvoudig als volledig afzonderlijke domeinen worden bestudeerd. De natuur vormde een samenhangend systeem.

Dat maakte Posidonius belangrijk voor latere discussies over astrologie en hemelse invloeden.

Maar astrologie binnen de Stoa kan niet alleen tot Posidonius worden teruggebracht. De filosofische voorwaarden ervoor waren al aanwezig in oudere stoïcijnse ideeën over logos, causaliteit, lot en de eenheid van de natuur.

Panaetius: een kritische stoïcijnse stem

Misschien nog belangrijker voor een volledig beeld is **Panaetius van Rhodos**.

Zijn houding laat namelijk zien dat er niet één universele “stoïcijnse mening over astrologie” bestond.

Panaetius was een belangrijke vertegenwoordiger van de Midden-Stoa en stond op bepaalde punten kritischer tegenover traditionele vormen van waarzeggerij en astrologische voorspellingen.

Volgens Cicero was Panaetius terughoudend tegenover astrologische voorspellingen.

Dat is filosofisch belangrijk.

Het betekent dat we niet eenvoudig kunnen zeggen:

“De stoïcijnen geloofden in astrologie.”

Sommige stoïcijnen vonden binnen hun kosmologie sterke argumenten voor divinatie en kosmische correspondenties. Andere stoïcijnen waren veel sceptischer over de vraag of mensen zulke verbanden daadwerkelijk betrouwbaar konden interpreteren.

Dat onderscheid moeten we behouden.

Een rationeel geordende kosmos betekent immers nog niet automatisch dat iedere menselijke astrologische voorspelling juist is.

Seneca en de hemel

Ook bij **Seneca** vinden we een sterke belangstelling voor natuurverschijnselen en de hemel.

In zijn *Naturales Quaestiones* onderzoekt hij onder andere kometen, donder, bliksem, water en andere natuurverschijnselen.

Voor Seneca heeft het bestuderen van de natuur bovendien een morele betekenis.

Door de kosmos te bestuderen leert de mens zijn eigen bestaan in een groter perspectief te plaatsen. Onze dagelijkse zorgen, verlangens en ambities worden kleiner wanneer we beseffen dat we onderdeel zijn van een veel grotere natuur.

Dat is een belangrijk verschil met een moderne voorstelling van astrologie die voornamelijk vraagt:

Wat gaat er met mij gebeuren?

De stoïcijnse blik op de hemel kan juist de tegenovergestelde beweging maken:

Wat leert de kosmos mij over mijn plaats binnen het geheel?

De hemel wordt dan niet alleen gebruikt om het persoonlijke lot te voorspellen, maar om de menselijke positie te relativeren.

Marcus Aurelius en de orde van het geheel

Bij **Marcus Aurelius** vinden we geen systematische astrologische theorie.

Wel keert in zijn *Persoonlijke notities* voortdurend de gedachte terug dat alles onderdeel is van één natuur en dat gebeurtenissen binnen een groter geheel plaatsvinden.

Marcus probeert zichzelf eraan te herinneren dat hij niet losstaat van de wereld.

Wat hem overkomt, gebeurt binnen dezelfde natuur waarvan hij zelf deel uitmaakt.

Daarom probeert hij niet voortdurend te eisen dat de werkelijkheid zich aan zijn persoonlijke verlangens aanpast.

Hij probeert zijn eigen oordeel en handelen in overeenstemming te brengen met de orde van het geheel.

Dat raakt aan dezelfde filosofische achtergrond waarin stoïcijnse ideeën over lot en kosmische verbondenheid ontstonden.

De sterren bepalen niet of iemand deugdzaam is

Hier ligt misschien het belangrijkste onderscheid tussen stoïcijnse filosofie en een simplistische vorm van astrologisch determinisme.

Zelfs wanneer een stoïcijn betekenis toekende aan hemelverschijnselen, bleef **deugd het werkelijke goede**.

Een gunstige stand van planeten maakt iemand niet wijs.

Een ongunstige stand maakt iemand niet slecht.

Geen geboortehoroscoop kan moed, rechtvaardigheid, wijsheid of zelfbeheersing vervangen.

Dit volgt rechtstreeks uit de stoïcijnse ethiek.

Gezondheid, bezit, maatschappelijke positie en andere uiterlijke omstandigheden behoren niet tot het hoogste goede. Hetzelfde geldt voor gebeurtenissen die iemand mogelijk uit astrologische voortekenen probeert af te leiden.

De fundamentele vraag blijft:

Wat doe jij met de omstandigheden die je gegeven zijn?

Daarom zou het onjuist zijn om stoïcijnse astrologie te reduceren tot het voorspellen van geluk en ongeluk.

De stoïcijnse ethiek vraagt uiteindelijk niet:

“Krijg ik een gunstige toekomst?”

maar:

“Hoe leef ik deugdzzaam, welke toekomst mij ook tegemoetkomt?”

Astrologie en amor fati

Hier kunnen we een verbinding maken met een idee dat tegenwoordig vaak met het stoïcisme wordt geassocieerd: **amor fati**, liefde voor het lot.

De uitdrukking zelf is vooral bekend geworden door **Friedrich Nietzsche** en is geen klassieke stoïcijnse technische term. De gedachte dat we moeten leren instemmen met de orde van de natuur sluit echter duidelijk aan bij het stoïcisme.

Wanneer de werkelijkheid zich ontvouwt volgens een groter causaal geheel, heeft het weinig zin om voortdurend te wensen dat het verleden anders was.

De praktische uitdaging is om goed te handelen binnen de werkelijkheid die er daadwerkelijk is.

Vanuit dat perspectief verandert ook de betekenis van astrologie.

Het belangrijkste wordt niet het verkrijgen van controle over de toekomst.

Het wordt het begrijpen dat de mens leeft binnen een werkelijkheid die groter is dan zijn persoonlijke wil.

Kan astrologie stoïcijns zijn?

Daarmee komen we bij een interessante conclusie.

Astrologie kan historisch gezien niet volledig van de Stoa worden losgemaakt. Stoïcijnse ideeën over **logos**, **sympatheia**, **heimarmenē**, **voorzienigheid** en **causaliteit** boden een filosofisch kader waarin astrologische en andere vormen van divinatie serieus konden worden besproken.

Tegelijkertijd moeten we oppassen om moderne astrologie rechtstreeks op het oude stoïcisme te projecteren.

De stoïcijnen vormden bovendien geen eenstemmige groep.

Chrysippos verdedigde sterk de samenhang tussen lot, causaliteit en divinatie.

Posidonius legde grote nadruk op kosmische samenhang.

Panaetius stond sceptischer tegenover astrologische voorspellingen.

Seneca keek naar de hemel als onderdeel van natuuronderzoek en filosofische verheffing.

Marcus Aurelius benadrukte vooral onze plaats binnen het grotere geheel.

Er bestaat daarom niet één eenvoudige **stoïcijnse astrologie**.

Wat we wel vinden, is een diepgaande filosofie van de kosmos waarbinnen de relatie tussen hemel, natuur, lotsbestemming en menselijke vrijheid serieus werd onderzocht.

Van voorspellen naar begrijpen

Misschien ligt hier ook de grootste waarde van dit onderwerp voor de moderne lezer.

De moderne belangstelling voor astrologie richt zich vaak op het individu:

Wat zegt mijn geboortehoroscoop over mij?

Wat gaat er gebeuren?

Welke periode komt eraan?

De oude stoïcijn zou daar een andere vraag naast kunnen plaatsen:

Wat verandert deze kennis aan mijn karakter en mijn handelen?

Want zelfs wanneer wij de toekomst volledig zouden kunnen voorspellen, zouden we nog altijd moeten beslissen hoe we ermee omgaan.

Weten dat verlies komt, maakt iemand nog niet moedig.

Weten dat succes komt, maakt iemand nog niet wijs.

Weten dat verandering komt, maakt iemand nog niet standvastig.

Daarvoor blijft filosofische oefening noodzakelijk.

De hemel kan misschien iets vertellen over de orde van de kosmos.

Maar **deugd bepaalt hoe wij binnen die kosmos leven**.

Tot slot

Astrologie binnen de Stoa kan niet worden begrepen zonder het grotere stoïcijnse wereldbeeld.

De kosmos was voor de oude stoïcijnen geen verzameling losse gebeurtenissen, maar een **samenhangende, causale en rationeel geordende natuur**. De mens stond daar niet buiten, maar maakte er volledig deel van uit.

Vanuit deze gedachte konden sommige stoïcijnen aannemen dat gebeurtenissen aan de hemel en op aarde met elkaar verbonden waren en dat bepaalde natuurverschijnselen tekenen konden zijn binnen een groter geheel.

Maar daaruit volgde geen eenvoudige astrologische leer die door alle stoïcijnen werd gedeeld.

Binnen de Stoa bestonden zowel verdedigers als critici van astrologische voorspellingen.

Juist die spanning maakt het onderwerp filosofisch interessant.

De belangrijkste stoïcijnse vraag blijft uiteindelijk niet of de sterren ons precies kunnen vertellen **wat ons zal overkomen**.

De belangrijkste vraag is:

Als wij werkelijk onderdeel zijn van een groter geheel dat niet volledig aan onze wil gehoorzaamt, hoe kiezen wij er dan voor om daarin te leven?

Voor de Stoa ligt het antwoord uiteindelijk niet in de sterren, maar in **wijsheid, moed, rechtvaardigheid en zelfbeheersing**.

Bronnen & verder lezen

- **Cicero**, *De divinatione* (*Over waarzeggerij*), vooral Boek I en II — een van de belangrijkste antieke bronnen voor de discussie over stoïcijnse opvattingen over divinatie, lot en voortekenen.
- **Cicero**, *De fato* (*Over het lot*) — belangrijke bron voor de hellenistische discussie over causaliteit, determinisme en de positie van Chrysippos.
- **Diogenes Laërtius**, *Leven en leer van beroemde filosofen*, Boek VII — belangrijke antieke bron voor de leer van de vroege stoïcijnen.
- **Seneca**, *Naturales Quaestiones* (*Natuurkundige vraagstukken*) — voor de stoïcijnse belangstelling voor hemelverschijnselen, natuuronderzoek en de kosmos.
- **Cleanthes**, *Hymne aan Zeus* — voor de vroege stoïcijnse voorstelling van een rationeel en goddelijk geordende kosmos.
- **A.A. Long & D.N. Sedley**, *The Hellenistic Philosophers* — belangrijke moderne verzameling en analyse van antieke bronnen over stoïcijnse fysica, causaliteit, lot en divinatie.
- **Brad Inwood (red.)**, *The Cambridge Companion to the Stoics* — voor de bredere filosofische achtergrond van de stoïcijnse fysica, ethiek en kosmologie.